Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 502
TABIIY FANLAR

IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA OROLBO'YI HUDULARIDA CHO'LLANISH JAROYONLARINING KUCHAYISHI VA ULARNING OQIBATLARI

Gulsanamxon Sherzodbek qizi Jobborova*
Namangan davlat pedagogika instituti
✉ gulsanamj4@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada iqlim o'zgarishi sharoitida Orolbo'yi hududlarida cho'llanish jarayonlarining kuchayish sabablari, ularning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda global iqlim o'zgarishi, Orol dengizining qurishi, tuproq sho'rlanishi, suv resurslari tanqisligi hamda chang-tuz bo'ronlarining cho'llanish jarayoniga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, cho'llanishning biologik xilma-xillikka, qishloq xo'jaligiga va aholi salomatligiga salbiy ta'siri ilmiy manbalar asosida baholangan. Muammoni kamaytirish maqsadida saksovulzorlarni kengaytirish, suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish, degradatsiyaga uchragan yerlarni rekultivatsiya qilish va xalqaro ekologik hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar

Iqlim o'zgarishi, Orolbo'yi, cho'llanish, Orol dengizi, Orolqum, tuproq sho'rlanishi, biologik xilma-xillik, chang-tuz bo'ronlari, ekologik muammolar, saksovul.

DOI: 10.5281/zenodo.21743771

KIRISH

Bugungi kunda iqlim o'zgarishi global miqyosdagi eng dolzarb ekologik muammolardan biri hisoblanadi. Atmosfera haroratining ortishi, yog'in miqdorining notekis taqsimlanishi, qurg'oqchilikning kuchayishi hamda ekstremal ob-havo hodisalarining ko'payishi tabiiy ekotizimlar va yer resurslariga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, qurg'oqchil hududlarda ushbu jarayonlar cho'llanish va yer degradatsiyasining jadallashuviga olib kelmoqda.So'nggi o'n yillikda dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida ekologik muammolarga e'tibor qaratish, barqaror va "yashil" iqtisodiyotga o'tish jarayoni jadallashdi. Bunga sabab esa ekologik muommolar insoniyat hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatishni boshlagani bo'ldi. O'zbekistondagi ekologik muammolardan eng xavflisi bu suv taqchinligi muammosidir. Bu muammo asosan qishloq xo'jaligida foydalaniladigan suvning samarasiz foydalanilishi, suvning ifloslanishi va iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga kelmoqda. Oxirgi 3 yilda Toshkent shahri eng havosi iflos shaharlar ro'yhatiga bir necha bor top o'rinlarga chiqqani ham mamlakat ekologik holatiga ortiq bee'tiborlik qilib bo'lmasligini anglatadi. Undan tashqari, butun bir mintaqaning og'riqli nuqtasi bo'lgan Orol dengizining qurishini sekinlashtirish va ta'sirini yumshatish ham ekologik strategiyalarimizning ustuvor vazifasi sifatida belgilab qo'yilgan. Bu muammo nafaqat suv resurslariga, balki ijtimoiy-iqtisodiy holatga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Orolning qurishi natijasida havoning ifloslanishi, landshaftlarning o'zgarishi va mahalliy aholi sog'lig'iga salbiy ta'sirlar yuzaga kelmoqda[1].

ASOSIY QISM

So'ngi yillarda Orol dengizi atirofida iqlim sharoitlari sezilarli darajada o'zgarmoqda. Dengiz suvlarining qaytishi bilan quruqlik hududlarining maydoni ko'paydi, yer yuzidan o'rtacha suv bug'lanishi yiliga 1700 mm ga yetdi, havo namligi esa 10% ga kamaydi. Havo harorati qishda pasayib, yozda +50°C gacha ko'tarildi.

Orolbo'yi mintaqasida yer va suv resurslarining sifati pasayib, ekotizimning tabiiy holati va aloqadorligi buzilib, atrof-muhitning zaharlanishi ortib bormoqda. Yil davomida 90 kun davomida qumli, tuzli, changli davullar harakat qilib, qurigan dengiz osti qirg'oqlaridan atmosferaga yiliga 75 ming tonna qum va chang tarqaladi. Dengiz qa'ri ostida Orolqum cho'li 2 million ga maydonda hosildor va o'tloqli yerlarni bosib oldi. Kosmik tasvirlarda Orol dengizi atirofi hududlari changlar bilan qoplangan va uning ta'siri Yaponiyadagi tog'li muzliklarida va G'arbiy Yevropaning Norvegiyadagi o'rmon zonalarigacha tarqalgan[2]. Orol dengizining qurishi va global iqlim o‘zgarishi ta'sirida yuzaga kelgan ekologik o‘zgarishlar Orolbo‘yi hududlarida cho‘llanish jarayonlarini yanada jadallashtirmoqda. Dengiz tubining ochilishi natijasida vujudga kelgan Orolqum cho‘li bugungi kunda Markaziy Osiyodagi eng yirik chang va tuz manbalaridan biriga aylangan. Kuchli shamollar ta'sirida atmosferaga ko‘tarilgan chang va tuz zarrachalari qishloq xo‘jaligi yerlarining sho‘rlanishini kuchaytirib, o‘simlik qoplami va biologik xilma-xillikning kamayishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa tabiiy ekotizimlarning barqarorligiga salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda [3].

Cho‘llanish jarayonlari nafaqat tabiiy muhitga, balki aholining ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ham jiddiy ta'sir ko‘rsatmoqda. Sug‘oriladigan yerlarning degradatsiyasi, suv tanqisligi va hosildorlikning pasayishi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish hajmini kamaytirmoqda. Bundan tashqari, chang va tuz bo‘ronlari atmosfera havosining ifloslanishiga sabab bo‘lib, nafas yo‘llari, yurak-qon tomir hamda allergik kasalliklarning ko‘payishiga olib kelmoqda [4].

Orolbo‘yi hududida cho‘llanishning salbiy oqibatlarini kamaytirish maqsadida qurigan dengiz tubida saksovul va boshqa cho‘l o‘simliklarini ekish, degradatsiyaga uchragan yerlarni rekultivatsiya qilish, suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish hamda ekologik monitoringni kuchaytirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu tadbirlar tuproqni mustahkamlash, chang va tuz bo‘ronlari intensivligini kamaytirish hamda mintaqaning ekologik barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda [5].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Orolbo‘yi hududlarida kuzatilayotgan cho‘llanish jarayonlari iqlim o‘zgarishi va Orol dengizining qurishi bilan chambarchas bog‘liq. Haroratning oshishi, yog‘in miqdorining kamayishi, suv resurslari tanqisligi hamda tuproq sho‘rlanishining kuchayishi tabiiy ekotizimlarning izdan chiqishiga va yer resurslari sifatining yomonlashishiga olib kelmoqda. Cho‘llanishning kengayishi natijasida biologik xilma-xillik qisqarib, qishloq xo‘jaligi yerlarining unumdorligi pasaymoqda, chang va tuz bo‘ronlari esa aholi salomatligi hamda atrof-muhitga salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda. Ushbu holat Orolbo‘yi mintaqasining ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun jiddiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Muammoning oldini olish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun cho‘llanishga qarshi kompleks yondashuvni qo‘llash zarur. Xususan, qurigan dengiz tubida himoya o‘rmonzorlarini kengaytirish, suv resurslaridan samarali foydalanish, degradatsiyaga uchragan yerlarni qayta tiklash, zamonaviy monitoring tizimlarini rivojlantirish hamda iqlim o‘zgarishiga moslashuv choralarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash Orolbo‘yi hududida ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda kelajak avlodlar uchun qulay tabiiy muhitni saqlab qolishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Musayeva, D. D., & Salayeva, U. Q. (2026). Orolbo‘yi mintaqasi tahlili va hududning yashil transformatsiyasi istiqbollari. Qo‘qon University Herald, 18-B(6). https://doi.org/10.54613/kuv18i6.1659
2. Nurlanov, A. S. (2024). Orolbo‘yi regionida ekologik muammolarning tabiiy atrof-muhitning o‘zgarishiga ta'siri. Eurasian Journal of Academic Research. https://doi.org/10.5281/zenodo.10885461

3.Xudoyqulova, X. R. (2025). Orolbo‘yida ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar hududini yaratishning ustuvor yo‘nalishlari. Modern Science and Research, 4(7). https://doi.org/10.5281/zenodo.16539413

4. United Nations Development Programme (UNDP). (2021). Monitoring of the Drained Bottom of the Aral Sea. https://www.undp.org/uzbekistan/publications/monitoring-drained-bottom-aral-sea

5. O‘zbekiston Geografiya jamiyati axboroti, 62-jild. Janubiy Orolbo‘yida iqlim o‘zgarishining ekologik omillari, 2023.